

vi människor

SVENSKA KVINNORS VÄNSTERFÖRBUNDS TIDNING

Nr 5/6—76

Årgång 28

Kr. 6:—

**Vi är dom nya kvinnorna
som fått utbilda oss.**

**Nu vill vi återknyta banden
med arbetarklassen,
våra mödrar.**

**Vi är dom nya kvinnorna,
dom historielösa kvinnorna.**

Vi är här nu.

Vi tänker inte lura någon.

Ur Anna-Lisa Bäckman: Manifest

KVINNOR KRING 30

**"De många kravens
och möjligheternas tid"**

De sådde vad vi fått skörda

Av Hjärdis Levin

År 1933 hade födelsetalet nått så lågt, att det var lägst i världen. Året därpå kom en bok som väckte stor uppmärksamhet. Det var makarna Alva och Gunnar Myrdal som skrev "Kris i befolkningsfrågan". Myrdals formulerade där "det frivilliga föräldraskapets princip" och kopplade detta till den ekonomiska politiken i landet.

Människor ska ha rätt att välja om de vill ha barn eller inte, sa de. Men de ska inte tvingas att avstå från barn p g a fattigdom. Inte heller ska de tvingas föda oönskade barn p g a bristande sexualkunskaper.

De gick emot nymalthusianismen (se VM 1/76) som hävdade att underklassens elände berodde på att de fattiga skaffade sig för många barn.

Sverige är ett rikt land sa Myrdals. Här finns mat och arbete åt oss alla, bara vi fördelar resurserna rättvisare och driver en ekonomisk politik som ökar produktionen i takt med den tekniska utvecklingen. Om en stor del av befolkningen saknar pengar att köpa för, kan de ju inte konsumera. Bästa sättet att få ekonomin på fötter är att öka köpkraften hos hela det svenska folket — inte bara hos det begränsade borgerskapet.

Myrdals menade också att: barnen är hela samhällets ansvar. Därför borde den enskilda familjen få ekonomiskt och moraliskt stöd från samhället. Det ska inte innebära en extra börda att skaffa sig barn.

Detta är den tredje av Hjärdis Levins artiklar om den sexualpolitiska utvecklingen i Sverige. De tidigare har varit införda i nr 1 och 2/1976.

Familjen Myrdal på väg till Amerika i slutet av 30-talet.
Foto från Arbetarrörelsens arkiv.

FATTIGSVERIGE

— så här såg det ut

Sverige var vid tiden för Myrdals bok ett fattigt land — men i förändring.

- På 30-talet hade man börjat få bukt med de värsta folksjukdomarna — engelska sjukan och lungtuberkulos.
- Spädbarnsdödligheten hade stadigt sjunkit, men den var fortfarande hög hos de fattiga människorna.
- Nationalinkomsten hade ökat från 2 700/invånare år 1900 till 4 800/invånare år 1930. Men den höjda levnadsstandarden berodde inte på att folk fått det bättre utan på att de skaffade sig färre barn. Lönerna hade inte stigit sen 1900-talets början. Sverige är vid den här tiden ett "fattigsverige", med en bra bit kvar till "välfärdsstaten".
- År 1900 var 55 % av befolkningen jordbrukare — 1930 hade siffran sjunkit till 39 % samtidigt som industrins anställda ökade från 26 % till 36 %.

Redan nu kan man spåra utvecklingen mot allt större företag. Den offentliga sektorn börjar öka. Sverige är på väg från ett jordbrukarland till ett industri- och stadssamhälle — från ett producentland till ett serviceland.

Mitten av trettiotalet var kulmen på en rad upplevelser som skakat Sveriges folk.

- Första världskriget som utbröt 1914 hade givit landet höjda inkomster. Men ingalunda för den stora massan människor som svalt pga livsmedelsbristen i landet (eller snarare pga den ojämna fördelningen av den mat som fanns). Sett ur nationalekonomiskt perspektiv gick dock landet ur kriget med en förstärkt ekonomi.
- Runtom i Europa hade arbetarklassen börjat göra sin stämma hörd. Revolutionen i Ryssland manade till fortsatt kamp. I en tid av klass-

Från Stockholms fattigkvarter ca 1915. Foto från Stockholms Stadsmuseum.

strider tvingade den svenska arbetarklassen fram den länge krävda allmänna rösträtten 1919—21.

- Två stora ekonomiska depressioner (1921/22 och 1929) gav arbetslöshet och svält.

1933 slog arbetslösheten alla rekord. Den stora depressionen i USA 1929 hade sena efterverkningar i Sverige. Värst var det för de unga som aldrig haft någon anställning eller lärt sig något yrke. De fick leva på svältgränsen med hjälp av understöd och underbetalt nödhjälpsarbete. Arbetslöshetskommissionen (AK) som bildades 1914, blev en mycket hatad institution.

- Den gamla liberala uppfattningen av staten som passiv i förhållande till de ekonomiska krafternas sk fria spel hade spelat ut sin roll. Keynes, en engelsk nationalekonom, var den främsta förespråkaren för uppfattningen att staten tvärtom skulle vara aktiv, låna upp pengar, skapa arbetstillfällen etc så att det i sin tur ökade köpkraften och stimulerade näringslivet. I Sverige var Wigforss den som gick i spetsen för detta tänkande. Som maktförhållandena såg ut var

det nödvändigt att förhandla med de borgerliga, som tex kohandeln mellan socialdemokrater och bondeförbundare på 30-talet. Vilket värde den nya politiken än kan ha haft, meningarna är delade om det, så var den i alla fall början till en omorientering av statens roll. Den innebar början till ett samarbete mellan stat och näringsliv. Den nya politiken beseglades av det sk Saltsjöbadsavtalet 1938.

De sociala reformerna och samarbetet mellan arbetarrörelsen och kapitalisterna gav till resultat att klasskampen ströps. Folkhemmet ersatte strävan mot socialismen.

TILLBAKA TILL — "Kris i befolkningsfrågan"

Kris eller inte — hotet om Sveriges avfolkning gjorde intryck både på intellektuella socialdemokrater och konservativa grupper. På vänsterpolitiskt håll var man däremot inte tilltalad. De tankegångar som framfördes — framförallt från de konservativa — påminde alltför mycket om den människoavel, som bedrevs i det framväxande nazityskland.

I 1935 års riksdag tävlade partierna om att ställa förslag till åtgärder för att få bukt med det låga födelsetalet. Resultatet blev att man tillsatte en utredning med bl a Gunnar Myrdal som ledamot. En annan ledamot var doktor Andrea Andreen, som satt i SKV:s ledning. *Befolkningskommissionen* började arbeta 1935. Kommissionen blev en pådrivande kraft i 1930-talets reformarbete och det var i stor utsträckning förslagen från "Kris i befolkningsfrågan" som utvecklades. Under åren 1936—38 la kommissionen fram 18 betänkanden.

Grundtanken i kommissionens betänkande var att det minskade födelsetalet i första hand hade ekonomiska orsaker och alltså också skulle lösas med ekonomiska medel. Man ville helt enkelt minska de ekonomiska skillnaderna mellan barnrika och barnlösa familjer. Då skulle ingen behöva avstå från barn och det nya släktet skulle få växa upp under mer gynnsamma förhållanden än föräldragenerationen.

Befolkningskommissionens förslag resulterade i en rad viktiga beslut vid 1937 och 1938 års riksdag. Men redan 1938 sattes ett reformstopp, så mycket hann inte genomföras. I stället koncentrerade sig riksdagen på upprustningen inför hotet utifrån. 1939 utbröt andra världskriget.

Redan 1935 hade födelsetalet börjat stiga igen. Konjunkturer förbättrades långsamt. Oron dämpades. En del betydelse hade säkert också de reformer som genomförts under sista delen av 30-talet.

- 1939 upphävdes lagen om att kvinna kunde avskedas vid trolövning, giftermål och barnsbörd.

Andra reformer:

- statliga bostadslån
- fri förlossningsvård
- fri hälsokontroll vid möd-

Sol över befolkningsfrågan?

Denna bild liksom bilderna på sid 55 och 56 är från Familjevärnets propaganda i början på 40-talet

- ra- och barnvårdscentraler åt nyblivna mödrar
- moderskapshjälp
- moderskapspenning och behovsprövad mödrahjälp

I första hand var alltså reformerna moderskapspolitiska, inte familjepolitiska. Det gällde att vädja till mödrarna och avhjälpa de närmast liggande problemen kring förlossning och spädbarnsvård. Kvinnans värde som barnaföderska kom att dominera under hela kriget.

Men även en del familjeutjämnande reformer kom:

- livsmedelsrabatter
- skatteavdrag för barnfamiljer (även om det gav minst till dom som behövde bäst)
- Upphävande av preventivlagen

1938 kom också en ny abortlag som delvis var ett resultat av kommissionens arbete.

DEN NYA ABORTLAGEN

Majoriteten i befolkningskommissionen såg som ett mål att det skulle födas *fler och bättre människor*. I kommissionen trodde man det var möjligt att genomföra de socialpolitiska reformer som behövdes för att skapa ett "barnvänligt" samhälle.

Eftersom gruppen hade en sån stark tro på det framtida samhällets möjligheter att förverkliga idén, att ingen skulle behöva föda barn med ekonomisk oro, kom man i motsättning till den abortkommitté som arbetade sedan 1934. Abortkommittén hade i sitt betänkande föreslagit att legal abort skulle utföras — inte bara på eugeniska och medicinska utan också på sociala indikationer, m a o dålig ekonomi, trångboddhet, vanära osv skulle också ses som ett skäl till att ge abort.

Detta kunde inte befolkningskommissionen gå med på därför att:

"en rättslig medgiven tillåtelse av abortframkallning på social indikation skulle innebära en i själva vår lagstiftning uttryckligen inskriven inkompetensförklaring från samhällets sida att komma till rätta med uppenbara och allmänt medgivna, svåra sociala missförhållanden".

Abortkommittén å sin sida menade att: visserligen var det önskvärt att kvinnor inte skulle behöva göra abort av ekonomiska skäl, men så länge situationen i landet var som den var, så borde man ta

hänsyn till detta och låta kvinnan få abort om hon inte ansåg sig kunna försörja barnet.

Kommittén tvivlade uppenbarligen på samhällets förmåga och goda vilja att ge mödrarna det stöd som befolkningskommissionen ansåg självklart.

När abortkommittén föreslog rätt till abort med hänsyn till den "vanära" som drabbade en ogift kvinna som blev gravid, visade befolkningskommissionen samma tvärsäkra inställning.

Ingen kvinna skulle vanäras, sa man. Moderskapet skulle uppvärderas, både för gifta och ogifta kvinnor. Tom om en gift kvinna blev gravid med en annan man ansåg kommissionen att äktenskapet hellre fick gå i stöpet än att kvinnan skulle göra abort:

"Skulle för den gifta kvinnan äktenskapet brista genom det i utomäktenskaplig förbindelse avlade fostrets framfödande, bör hon skyddas ekonomiskt och socialt som varje annan moder."

Befolkningskommissionen blev hårt kritiserad för sin inställning i abortfrågan. RFSU ordnade ett protestmöte i konserthuset där Elise Ottesen-Jensen angrep kommissionens hållning. Och hon borde veta vad hon talade om. Sen 1923 hade hon arbetat med att sprida preventivkunskap och kommit i nära kontakt med abortoffer. Strax efter lagens genomförande öppnade hon ett hem för ogifta mödrar.

Den nya abortlagen förelades riksdagen 1938. Man hade då tagit hänsyn till lagrådet, medicinalstyrelsen och befolkningskommissionens uttalande. Alla tre instanserna hade avstyrkt abort av sociala skäl och så blev det också.

Befolkningskommissionen hade avstyrkt sociala indikationer för att driva igenom so-

ciala och sexualpolitiska reformer. Verkligheten blev en annan. De illegala aborterna fortsatte.

Underklassens kvinnor tvingades till kvacksalvare eller utförde ingreppen själva. När det gick på tok vågade de inte uppsöka sjukhus p g a rädslan att bli angivna. Abortfrågan var i sig också en klassfråga. De rika hade större möjligheter att betala utbildade läkare som utförde ingreppen.

Befolkningskommissionen misslyckades i sin strävan att reformera bort ekonomiska och sociala orättvisor. På så sätt kom de att stödja en stark

konserverativ opinion som ville ha en restriktiv abortlagstiftning.

ANDRA VÄRLDSKRIGET — Befolkningsutredningen

Under kriget låg det mesta nere. Samlingsregeringen hade beslutat att lägga de inrikespolitiska problemen på hyllan för att ägna sig åt det yttre hotet.

Aborterna och abortansökningarna som inkom präglades av nya skäl: Mannen eller fästmannen var inkallad eller arbetslös och man ville inte sätta barn till världen.

Efter att födelsesiffrorna stigit sen slutet av trettiotalet

började de återigen sjunka en bit in på 40-talet. Frågan om avfolkning blev åter aktuell. Den 10 april 1942 tillsattes en befolkningsutredning, som skulle undersöka vilka orsaker som låg bakom barnbe-gränsningen och det utbredda abortbruket. Tage Erlander satt i ledningen för utredningen, som avslutade sitt arbete 1944 med ett betänkande om "barnkostnadernas fördelning." Betänkandet drog upp nya riktlinjer för den framtida familjepolitiken.

Det var egentligen samma socialpolitiska linje som tidigare drivits av befolkningskommissionen. Men befolkningsutredningen befann sig i ett, politiskt sett, mer fördelaktigt läge och lyckades få sina förslag antagna av riksdagen.

Befolkningsutredningen föreslog kontanta barnbidrag som en stomme i familjepolitiken. Ingen skulle behöva gå till myndigheterna och motivera behovet av nya skor till barnen t ex och sen få en rekvisition av barnavårdsman för inhandlandet. Nu kom pengarna direkt på posten.

I betänkandet fanns också förslag på åtgärder för att säkra en rimlig levnadsstandard åt barnfamiljerna: bostäder, hälsovård, skolgång, arbetshjälp, rekreation m m.

Sex månaders ledighet vid havandeskap (mot gällande tre månader) fastslogs. Dock utan betalning.

Barnbidraget fastslogs vid 1947 års riksdag — 260 skattefria kronor/år och barn. Barnbidraget blev lika för alla barn. I stället avskaffades skattelindringen för barnfamiljerna.

Men när det gällde abortfrågan stod inte befolkningsutredningen för något nytänkande. Fosterfördrivningarna gick till på samma sätt som tidigare. En livlig propaganda florerade i samhället för barnafödande och mot

abort. Ett av de grävsta propagandamedlen var en statligt finansierad film — Gula Kliniken. Filmen visade att ingen abort var riskfri. Lyckan i livet var att få barn — även för mannen. Filmen gjorde kraftig reklam för familjebildningen. Kvinnor som gjorde abort framställdes som egoistiska slampor. Abort var en modefluga som måste utrotas — det var filmens budskap.

DET BORGERLIGA FAMILJEIDEALET

Födelseåtalet vände åter uppåt för att 1945 vara lika högt som 1910 och med en topp som hittills aldrig överskridits. Berodde det på den nya familjepolitiken? Troligen inte, för den började inte verka förrän efter 1948 och då hade födelseåtalet börjat gå tillbaka igen. MEN de stora kullarna från 1910 hade kommit i barnafödande åldrar och giftermålsfrekvensen hade ökat. Det hade blivit modernt att gifta sig. Ekonomin förbättrades, också för den enskilde medborgaren. Äntligen kunde arbetaren under drägliga förhållanden bilda familj och skaffa bostad. Utan att kanske reflektera över om det fanns andra alternativ, förverkligade arbetar-

klassen det borgerliga familjeidealet. Hustrurna som ofta varit hembiträden förde in borgarklassens finkultur i arbetarhemmen. Den förgyllda pendencylen blev statussymbol.

Var nu faran för folkminskning och avfolkning så stor som Myrdals pumpade ut? Sett från senare tiders uppfattning om befolkningsproblemen så var den inte det, men den var ett bra argument för att få med de andra partierna på reformpolitiken som ingick i den "nya given". Befolkningsfrågan användes som tillhygge i den socialpolitiska debatten. Socialminister Möller uttryckte saken så här:

"Jag får säga, att jag inte ett ögonblick tvekar att skrämma hur många högermän och hur många bondeförbundare och folktoparter som helst med hotet om att vårt folk eljest kommer att dö ut, ifall jag med det hotet kan förmå dem att rösta för sociala förslag, som jag framlägger. Det är min enkla syn på befolkningsfrågan, och den räcker för mig"

Man var alltså beredd att utnyttja den här möjligheten för att få övriga partier att gå med på att lagstifta om sociala reformer. Man tvekade inte att, i en tid när reaktionära krafter på flera håll i världen behandlade kvinnorna som avelskor, använda barnaföderna som ett verktyg i den kampen. Nu kan man i efterhand säga, att det gjordes i välmening och att de flesta kvinnor i alla fall inte gick på det här. Några stora barnkullar har det inte blivit och orsakerna till ökningen i födelseåtalet har redan berörts: den höjda giftermålsfrekvensen, de goda konjunkturen, de stora kullarna i barnafödande åldrar. Två- och enbarnssystemet har i allmänhet hållit i sig. Ett par faktorer som fick negativa konsekvenser för

kvinnorna måste dock nämnas.

För det första. Idealiseringsen av rollen som maka och mor: hemmafruidealet, gjorde att färre kvinnor tog chansen till förvärvsarbete. Visserligen ökade antalet gifta kvinnor i arbete utom hemmet från trettiotalet, men inte i den utsträckning som det kunde ha gjort. Det var stor brist på arbetskraft och förbudet att avskeda kvinna vid trolövning, giftermål och barnsbörd kom säkert inte till enbart för att underlätta för kvinnorna. Näringslivet hade också behov och nytta av den lagen. Istället föredrog man, vartefter männen fick bättre löner, att stanna hemma och slippa gå ut på arbetsmarknaden. Den valmöjlighet som arbetarkvinnan inte tidigare hade haft: möjligheten att välja hemmet började nu bli en realitet. Arbetarkvinnorna föstes inte tillbaka till hemmen på trettiotalet. De började i stället för första gången fösas in i dem. Och männen var många gånger angelägna att hustrun skulle välja hemmet. Hemmafruidealet förde sedan dubbelarbete och slit med sig för dem som inte kunde eller ville stanna hemma.

För det andra. Att man inte införde sociala indikationer gjorde att fler kvinnor födde barn som inte var önskade och att fler kvinnor fördrev sina foster med livet som insats. Där ledde tron på "en framtidsvision av ett socialt och ekonomiskt perfekt fungerande samhälle" till att kvinnoliv offrades.

Kvinnorna fick betala det största priset för den sociala välfärden i form av isolering och avskiljning från arbetslivet och politiken, en ensidig livsroll som enbart maka och mor, så småningom, vartefter den tekniska utvecklingen framskrider, ett allt större berövande av produktivt arbete,

Foto från Arbetarrörelsens arkiv

med sysslöshet och psykiska problem som följd. På grund av den här utvecklingen avstannade också de försök till utbyggnad av kollektivt boende och service som diskuterades på tjugotalet och trettioalet. □

**KJÄLLANDERS
MÅLERI
till
Er tjänst**

Odelbergsv 22
121 63 Johanneshov
Tel 08/59 30 40

Litteratur

- Björkman Maja (pseud. Charlotte Stefanson) *Gula kliniken*. Sthlm. 1937
- Bäckström Knut *Arbetarrörelsen i Sverige*. Andra boken. Sthlm. 1963.
- Björkman Maja *Gula kliniken*. Sthlm. 1943
- Elmér Åke *Från fattigsverige till välfärdsstaten*. Lund 1972
- Guteland /Holmberg/ Hägerstrand /Karlqvist/ *Rundblad Ett folks biografi. Befolkning och samhälle i Sverige från historia till framtid*. Uddevalla 1975.
- Hatje Ann-Katrin *Befolkningsfrågan och välfärden Debatten om familjepolitik och nativitetssökning under 1930- och 1940-talen*. Sthlm 1974.
- Jörberg Lennart *Svensk ekono-*

mi under 100 år i Svensk ekonomi. red. av Bo Södersten. Sthlm. 1970 sid. 17-50.

Liljeström, Rita *A Study of Abortion in Sweden*. Sthlm. 1974.

Myrdal, Alva och Gunnar *Kris i befolkningsfrågan*. Sthlm 1934

Intressanta årtal

- 1917 Socialdemokratiska vänsterpartiet bildas
- 1918 Den reglementerade prostitutionen upphävs. Lag om utbredning av könssjukdomar
- 1918-21 Kvinnlig rösträtt inför
- 1920 Ny äktenskapslag. Gift kvinna myndig. Full ekonomisk och juridisk likställdhet mellan makar.
- 1921 Åtta timmars arbetsdag
- 1923 Kvinna behörig till stats-tjänst
- 1924 Särskild barnavårdsdag
- 1927 Statliga läroverk för flickor på samma villkor som för pojkar
- 1929 Kraschen på New York börsen den 20 oktober
- 1930 Stockholmsutställningen ("funkis" stilen)
- 1933 Bostadssocial utredning
- 1933 Preventivlagen behandlas i riksdagen
- 1934 "Kris i befolkningsfrågan"
- 1934 Abortkommitté och utredning rörande revision av preventivlagen
- 1935 Befolkningskommis-sionen tillsätts
- 1937 Rätt att uppsäga statsanställd kvinna vid giftermål upphävs
- 1938 Ny abortlag. Ny preventivlag
- 1938 Saltsjöbadsavtalet
- 1939 Lag om förbud att avskeda kvinna vid trolovning, giftermål och barnsbörd
- 1940 Arbetslöshetskommis-sionen blir Arbetsmark-nadskommision
- 1941 Befolkningsutredningen
- 1941 Elin Wägners "Väckarklocka" (vill lyfta "in det stora modernearvet i nutidskvinnornas medvetande")
- 1944 Hemmens forskningsinstitut startas
- 1945 Metallstrejk